

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

F. Sibel BAYRAKTAR*
Aydanur DAĞDEVİREN**

ÖZET

Dil, insanoğlunun en gizemli araçlarının başında gelir. Dil, sonsuz algının, sonsuz etkileşimin zaman içinde çoklu değişimlerine sürekli maruz kaldığı halde iletişimin kesintisiz sürmesini sağlamaktadır.

İnsanın güçlü-güçsüz, yöneten-yönetilen ikileminde dil de üzerine düşen görevi yapmakta; üsttekinden alttakine, yönetenden yönetilene veri sunmaktadır. Alıcı taraf aldıklarını evirir, kendileştirir öyle ki bir zaman sonra ona ait olmadığını bilmek ancak uzmanların tekelinde olur.

Türkler tarih boyu Balkanlara birçok yoldan birçok kez ulaştılar. Ama en derin izlerini elbette ki Osmanlı hâkimiyeti süresinde bıraktılar. Bu izler Balkan dillerinin sözlüklerinde tanıklıklarını bu gün de sürdürmektedir. Ancak alınan her sözcük alındığı dilde başka formlarda, başka seslerde ve başka anlamlarda yaşamayı tercih etmişlerdir.

Biz bu çalışmamızda Balkanlarda en çok birlikte yaşadığımız Bulgaristan'da, Bulgar diline verdiğimiz sözcüklerdeki anlam değişimleri üzerinde duracağız. Bu çalışma Günay Karaağaç'ın "Verintiler Sözlüğü" adlı kitabındaki veriler üzerinden derlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Sözlük, alıntı, anlam bilim, anlam değişmesi, anlam olayları, ağız sözlükleri.

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, E-mektup: fatsibayraktar@gmail.com.

** Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Balkan Çalışmaları Yüksek Lisans Öğrencisi, E-mektup: aydanurdagdeviren@gmail.com.

AN ESSAY ON THE MEANING TRANSFORMATIONS OF WORDS PASSED TO BULGARIAN FROM TURKISH LANGUAGE

ABSTRACT

Language, comes at the beginning of the most mysterious tools of mankind. Language ensures the uninterrupted continuation of the communication although it is constantly exposed to multiple transformations of the infinite perception and endless interaction over time. In the dilemma of strong-weak and administrator-the managed, the Language also plays its role; transferring information from top to bottom and from administrator to the being administered. The receiving side inverts and makes the acquired words so self-owned that, after some time, only specialists can figure out that they are not their own.

Turks have reached the Balkans many times throughout history in many ways. But of course they left the deepest traces during the Ottoman domination. These traces continue witnessing in the dictionaries of Balkan Languages till today. However, every word has preferred to live in different forms, different sounds and different means than they were came from.

In this study, we will focus on the changes in word meanings we gave to the Bulgarian language, which we longest co-lived among the Balkan nations. This study has been compiled based on the data in the “Verintiler Sözlüğü” (dictionary of words exported) of Günay Karaağaç.

Keywords: dictionary, quotations, semantics, meaning change, meaning events, mouth dictionaries

Giriş

Balkanlar, tarihin derinliklerinden bu yana Türklere ev sahipliği yapmış bir coğrafyadır. Osmanlı hâkimiyetinin derin etkileri bu gün de açıkça görülmeye devam etmektedir. Balkanlara yerleşen Türkler her bölgede aynı yoğunlukta görülmezler, en yoğun yerleşim bölgesi Bulgaristan’dır. Bu gün de ülke nüfusunun sekizde birini Türkler teşkil etmektedir. XVIII. yüzyılın sonunda ve XIX. yüzyılın başlarında Bulgaristan’daki Bulgar halkı Türkçeyi, ana dilleri olan Bulgarcadan daha iyi konuşuyordu. Petko R. Slaveykov’un hazırladığı sözlükte Bulgarcada kullanılan 10.000 civarında Türkçe söz göze çarpmaktadır.

Birlikte yaşanan coğrafyalarda kültürel etkileşim kaçınılmazdır. Bunun en belirgin unsuru da verilen ve alınan sözcüklerdir. Baskın kültür

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

daha çok sözcük verirken aynı zamanda alt kültürden ona ait olan yeni, özgün, pratik vb. öğeleri alır da. Verilen sözcüklerin alan tarafın dillinde gerçek anlamında kullanılması her zaman mümkün değildir. Alıcı dil kendi algısına, ihtiyaçlarına ve düşünce sistemine göre aldığı sözcüğe anlam/anlamlar yükler. Zaman içinde fonetik ve morfolojik dönüşüm ve üstlendiği özgün anlamlarla alıntılanan sözcük artık yeni dilinin öz malzemesi hâline gelir.

Alınan sözcükler aynı zamanda verici dilde yaşamaya, yaşarken yeni anlamlar kazanmaya devam eder. Verilen dilde bu gelişmeler takip edilmemekte bu yüzden sözcüğün anlamlarından genellikle sadece birisi veya ikisi kullanımda olmaktadır.

Biz bu çalışmamızda Günay Karaağaç'ın “Verintiler Sözlüğü” adlı eserini kaynak olarak burada yer alan ve Bulgarcaya geçmiş sözcükler üzerinde bir tasnif çalışması yaptık.

Türkçe sözcüklerin karşılıkları TDK'nun internet ağındaki Büyük Türkçe Sözlüğü'nden, Bulgarca karşılıkları da Günay Karaağaç'ın Verintiler Sözlüğü'nden alınmıştır.

1. Anlam:

1.1. Anlamın Tanımı

Anlam (İng. meaning, sense, signification) kavramı üzerine pek çok tanım yapılmıştır. Soyut bir olgu olması, içeriğinin değişken olması tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır. Ulman'a göre “Anlam, anlam kuramının en bulanık ve en çok tartışılan konularından biridir.”¹ “Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce ve içeriktir.”² “Beş duyu organıyla gerçekler dünyası olan doğadan, dil yoluyla da saymacalardan oluşan yapay bir dünya olan dil ve düşünce dünyasından alınan bilgilerin kişinin önceki bilgileri ışığından yorumlanmış biçimine anlam denir.”³

¹ Osman Toklu, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2007, s. 91.

² Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul 2002, s. 18.

³ Günay Karaağaç, *Türkçenin Dilbilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 18.

1.1.1. Kavram: (İng. concept, notion) Kavram da tanımlanması zor bir olgudur. Aksan “bir objenin zihindeki tasarımı” olarak tanımlar. “Kavramlar sahip olduğumuz bilgilerin temel taşlarıdır. Zihne özgü birimler olan kavramlar, dünyada çevremizle olan ilişkiler sonucunda edindiğimiz deneyimlere dayanır.”⁴

Anlam ve kavram birbirine çok yakın iki terim olarak görülmektedir. Kavram eğer o dili bilenlerin zihninde oluşan tasarım ve çağrışımlarsa, anlam da bu tasarımların toplamıdır.

1.1.2. Anlam birimcik (İng. seme) Vardar bu terimi “anlam birimin gösterilen bölümünü oluşturan en küçük anlamsal özelliklerin her biri” olarak tanımlar.⁵ Aksan da her sözcüksel birimin bünyesinde bir veya birden fazla anlam belirleyici özellikler bulunduğunu ve bu anlam belirleyicilerin yapısal dilbilimciler tarafından anlam birimcik olarak ele alındığını söyler.⁶

1.1.3. Temel Anlam: Bir sözcük söylendiğinde zihinde canlanan tasarımıdır. Z. Korkmaz'a göre “bir kelimenin karşıladığı ilk kavram, ana kavram”dır.⁷

1.1.4. Yan Anlam: Kelimenin temel anlamı dışında değil, onun yanında kullanıma bağlı olarak kazandığı, çeşitli duygu ve çağrışımlara yol açan yeni anlamlarına yan anlam denmektedir.⁸

Aksan, her dilde, her göstergenin başlangıçta bir kavramın simgesi olduğu düşünülürse öteki kavramların sonradan eklendiğini, sözcüklerin kullanıla kullanıla çok anlamlı duruma geldiğini, bu şekilde yan anlamların oluştuğunu söyler.⁹ Yan anlamların oluşumu tarihi derinlik, coğrafi genişlik, kültürel ilişkilerin yoğunluğu gibi sebeplere bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır.

⁴ Toklu, *a.g.e.*, s. 92.

⁵ Toklu, *a.g.e.*, s. 20.

⁶ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara 2009, s. 49.

⁷ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2010, s. 26.

⁸ Hülya Arslan Erol, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişimleri*, TDK Yay., Ankara 2008, s. 30.

⁹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 2009, s. 60.

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

1.1.5. Çok Anlamlılık: Sözcüklerin birden çok kavramı yansıtır duruma gelmesi olarak tanımlayabiliriz. “kimi dilcilere göre evrensel nitelikli ve dilin temel niteliklerinden birisini sergileyen bu duruma çok anlamlılık adı verilir.”¹⁰

1.1.6. Eş Anlamlılık: Aynı veya benzer anlamları veren sözcükler arasındaki durumdur. Karaağaç’a göre eş anlamlılık; “anlam ve işlevce birbirinin aynı veya benzeri olan dil birimlerinin ilişkisi eş anlamlılık olarak bilinir.” Karaağaç’a göre eş anlamlılığı oluşturan iki sebep vardır: 1.Çok anlamlılığın yol açtığı eş anlamlılık 2. Alıntı sözlerin yol açtığı eş anlamlılık.¹¹ Aksan, aslında hiç bir dilde birbirinin tam aynı, eşi anlama gelen birden fazla yerli sözcüğün bulunamayacağını dilbilim camiasında benimsendiğini ve aslında bir dildeki eş anlamlı sayılan sözcüklerin eğer bir ögesi yabancı kökenli değilse aslında yakın anlamlı olduğunu söyler.¹²

1.1.7. Karşıt Anlamlılık: Birbirleriyle karşıt (zıt) anlam oluşturan dil birimlerinin durumudur. Toklu zıt anlamlılığı “dereceli karşıtlık, kutupsal karşıtlık, ilişkisel karşıtlık” şeklinde bölümlere ayırır.¹³ Aksan da “yön gösteren, dereceli, ilişkisel, ikili, kutupsal, biçimsel ilişkili (ve ilişkisiz)” ayrımına gider.¹⁴

2. Anlam Değişmeleri:

Geleneksel anlam bilimin en çok üzerinde durduğu konulardan biri anlam değişmeleridir. Korkmaz anlam değişmesi için “Bir kelimenin gösterdiği anlamdan az veya çok uzaklaşarak yeni bir anlam kazanması olayı” tanımını yapar.¹⁵

Anlam değişmelerinin farklı nedenleri ve çeşitleri vardır. Bizim de üzerinde duracağımız gibi anlam değişmeleri yabancı kökenli öğelerde de görülür. Bir dilden başka dile geçen bir sözcük kimi zaman girdiği dilde yeni bir anlam kazanabilir.¹⁶

¹⁰ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 58.

¹¹ Karaağaç, *a.g.e.*, s. 636.

¹² Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 190.

¹³ Toklu, *a.g.e.*, s. 98.

¹⁴ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 81.

¹⁵ Korkmaz, *a.g.e.*, s. 20-21.

¹⁶ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 92-93.

Anlam değişmeleri birçok sınıflandırmaya tabi tutulmuştur. Vardar'a göre “anlam değişmeleri genellikle tarihsel, dilbilimsel, toplum bilimsel, ruhbilimsel nedenlerle açıklanır.”¹⁷

2.1. Sözlük birimlerde Anlam Değişmeleri:

Sözlük birim düzleminde meydana gelen anlam değişmeleri anlam genişlemesi, anlam daralması, anlam iyileşmesi ve anlam kötüleşmesi şeklinde ele alınmaktadır.

2.1.1. Anlam Genişlemesi: (İng. semantic extension/ broadening / generalization) Bir sözcüğün çok anlamlı duruma gelerek daha önce karşıladığı anlamın yanında yeni anlamları da karşılar hale gelmesi anlam genişlemesi olarak adlandırılır. Vardar, “anamlı bir birimin daha geniş bir kapsam içermeye başlaması; dar bir anlamdan geniş bir anlama geçiş sonucu gerçekleşen değişim” olarak tanımlar.¹⁸ Dilden dile aktarılmış sözcüklerin anlam genişlemesi olayı nispeten daha azdır. Yine de bazen anlam genişlemesi olayları görülebilmektedir. Örneğin: “*ifrit*” Türkçe Sözlükte “1. masal ve efsanelerde kötü ve korkunç cin, 2. öfkeli, ortalığı birbirine katan kimse” anlamlarındadır. Bulgarcada ise: “*ifrit: şeytan, cin, telaşla kaçış, iz bırakmadan kayboluş*” şeklinde kavram alanını genişletmiştir.

Türkçede “*dalyan: deniz, göl ve ırmakların kıyılara yakın yerlerinde ağ ve kazıklarla oluşturulan, büyük balık avlama yeri.*” anlamlarında kullanılırken, Bulgarcada; “*dalyán: kıyı serpmesi, serpme ağ; balık çiftliğindeki büyük balık ağı; büyük balıkçı teknesi; dalyan, güzel*” anlamlarına gelmekte, yani anlam genişlemesine uğramaktadır.

Türkçe sözlükte “*gümrah: 1.aşırı derecede büyümüş olan bitki. 2. deli dolu akan su. 3. güir, yüksek, kuvvetli ses. 4. uzun, sık ve dalgalı saç. 5. yolunu şaşırılmış, doğru yoldan ayrılmış*” anlamlarındayken, Bulgarcada “*gyumrah, gümrah: bol bereketli, verimli*” anlamındadır. Bu örnekte Türkçe sözlükteki beş ayrı anlamın toplamını kast edecek şekilde kavrayıcı bir anlam genişlemesi ile karşılaşmaktayız.

¹⁷ Vardar, *a.g.e.*, s. 21.

¹⁸ Aynı yerde.

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Bazen de kendi dilinde birçok anlam kazanmış olan bir sözcüğün verilen dilde belirli bir anlamında anlam genişlemesi meydana gelmektedir. Türkçede “*devir*: 1.dönme, dönüş. 2. dolaşma. 3. aktarılma. 4. bir malın mülkiyetini veya bir mal üzerindeki hakkın bir başkasına geçmesi. 5. bir görevin bir kimseden bir başkasına geçmesi. 6. sürekli ve düzenli değişme, çevrim. 7. bir hareket, birbirinin aynı olan ve eşit zamanlarda yapılan başka hareketlerden oluştuğunda hareketlerin her bir veya bunların yapılması için geçen her zaman aralığı, periyot” anlamlarına gelirken, Bulgarcada “*devir*: *darbe, büyük olay, köklü değişiklik*” anlamı kazanmış bu da Türkçe sözlükteki 3. ve 4. anlamlarda anlam genişlemesi oluşturmuştur.

2.1.1.1. Yakın Anlama Geçiş: Gösterdikleri kavram ve taşıdıkları anlam bakımından birbirine yakın olan sözler yakın anlamlı sözlere¹⁹. Bazı verinti sözcükler Bulgarcada yakın anlama geçmiştir. Örneğin “*binış*” fiili Türkçe Sözlükte “1.binmek işi veya biçimi. 2. atlı alay.3. atlı alayda giyilen giysi. 4. yüksek aşamalı bilginlerin ve yeniçeri subaylarının giydikleri cübbe. 5. üniversite öğretim üyelerinin giydikleri cüppe” anlamlarına gelmektedir. Bulgarcada bu anlamların tamamının karşılığı olmamasına karşın 3. ve 4. anlamlarında bir yakın anlama geçiş söz konusudur “*binış*: kırmızı renkli, geniş ve bol binici elbisesi, pelerin”.

Türkçede “*nadas*: tarlayı sürerek dinlenmeye bırakma” Bulgarcada: “*nadás*: ikinci sürüş, tarlayı ilk sürüşe göre dikey olarak, tersten tekrar sürme” anlamı kazanmıştır. Türkçedekine çok yakın bir anlamdır.

Türkçede “*istilam*: 1.öpmek veya el sürmek. 2. selam vermeyi isteme. 3. Kâbe’yi tavaf esnasında Hacer-ül Esved’e el sürmek, el işaretini ile öper gibi yapmak, okşamak” anlamlarındayken Bulgarcada “*istilyám*: *danışma, bilgi alma*” anlamı kazanmıştır. Bu hem yakın anlama geçiş hem de soyut anlam kazanma olarak görülmektedir.

2.1.1.2. Uzak Anlama Geçiş: Bir sözlük birimin çokanlamlılığa geçiş sürecinde genellikle temel anlamın edindiği yeni anlam(lar) veya tarihsel olarak eski anlamın kazanmış olduğu yeni anlam(lar) birbirine uzak özellikte ise, o anlam(lar) bir öncekinin uzak anlamlısıdır.²⁰ Örneğin

¹⁹ Karaağaç, *Türkçenin Dilbilgisi*, s. 747.

²⁰ Fatih Doğru, *Kâmûs-ı Türki’den Türkçe Sözlük’e Anlam Değişimleri-Eylemler*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012, s. 1196.

“bacak” sözcüğü Türkçe sözlükte “1. vücudun kısıktan tabana kadar olan bölümü. 2. hayvanlarda yürümeye veya atlamaya yarayan organ. 3. bazı şeylerin yerden yüksekçe durmasını sağlayan dayak, destek veya bunlardan her biri, ayak. 4. oyun kâğıtlarında oğlan, vale” anlamlarına gelmektedir Bulgarca ise, “bacák: but; uyluk; pantolon paçası; koyunun bacak kısmından elde edilen yün” anlamlarına gelmektedir. Organ adının yanında anlam genişlemesi yoluyla Türkçede kullanılmayan anlamlar kazanırken bu anlamlar uzak anlama geçiş sayılabilecek mahiyette olmuştur.

Türkçe “ağızotu: topları ateşlemek için taylaya konulan ve barutun patlamasına sebep olan madde”dir. Bulgarca “ağız-otú bakır, sülfat; ak sakız ile günlük kabuğunu karıştırarak elde edilen diş ağrısı ilacı” anlamındadır ve uzak anlama geçiş örneğidir.

2.1.1.3. Karşıt Anlama Geçiş: Bir sözlük birimin çok anlamlılığa geçiş sürecinde genellikle temel anlamın edindiği yeni anlam ya da anlamlar veya tarihsel olarak eski anlamın kazanmış olduğu yeni anlam ya da anlamlar birbirine zıt özellikte olabilmektedir. Bu konuda örneklerimiz sınırlıdır Türkçede “yerleşmek: 1.yerine iyice oturmak, yerinde sabit olmak. 2. yer bulup oturmak. 3. çalışmak üzere bir iş yerine başlamak. 4. bir yerde oturmaya, yaşamaya başlamak. 5. eşyayı yerli yerine koymak. 6. rahat bir biçimde oturmak. 7. yaygın duruma gelmek, tutunmak. 8. alışılmak, kullanılır olmak. 9. sınav sonucuna göre herhangi bir eğitim kurumunda okumaya hak kazanmak, okumaya başlamak.” Anlamlarına gelirken, Bulgarca; “yerleştsvam, yerleştsam: çıkıp gitmek, ayrılmak; vazgeçmek, önem vermemek, aldirmamak” şeklinde zıt anlam kazanmıştır.

2.1.1.4. Dilbilgisel Anlama Geçiş: Yeni anlam kazanan sözcük eğer tür olarak da bir değişim geçiriyorsa burada dilbilgisel anlama geçiş söz konusudur. Bu konuda Bulgarcaya geçen sözcüklerin bazılarında dilbilgisel anlama geçiş gözlenmiştir. Örneğin “bağırmaq: 1. insan yüksek ve gür ses çıkarmak 2. mec. kendini belli etmek 3. (-e) yüksek sesle azarlamak” anlamlarına gelen fiil Bulgarcaya “bartısam: "bağırtmak” şeklinde ettirgen anlamıyla geçmiştir.

2.1.1.5. Başka Anlama Geçiş: Aksan’a göre “Göstergenin eskisinden bambaşka, yeni bir kavramı yansıtmaları söz konusudur.”²¹

²¹ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 214.

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Dilden dile aktarım olduğunda bu konu çok daha fazla malzeme vermektedir. Alıntılardan dil, kendi ihtiyaçlarına göre sözcüklere anlam tahsis etmektedir. Bu durum Türkçe-Bulgarca için de söz konusudur. Bulgarca, Türkçeden aldığı bir sözcüğü ihtiyaç duyduğu, çoğunlukla mantıklı bir geçişi olan başkaca bir alanda/anlamda kullanmaktadırlar.

Örneğin “*İmame: tespihlerin baş tarafına takılan uzunca parça*” iken, Bulgarcada “*imamé: sigaralığın ağız kısmı*” anlamı kazanmıştır.

Türkçe “*bindirme: 1. bindirmek işi. 2. birbiri üzerine gelerek eklenen levha, kiremit, ahşap parçalarının durumu. 3. çıkarma harekâtına katılacak birliklerin, çıkarma yerine gitmek için kendilerine ayrılan deniz araçlarına binmeleri.*” Bulgarcada “*bindermé: katlamalı dikiş, dikiş yerine katlayarak atılan sağlam dikiş*” anlamıyla kullanılmaktadır. Bu hem başka anlama geçiştir hem de aynı zamanda terimleşme sayılabilir.

2.1.2. Anlam Daralması: (İng. semantic retriiction / naarrowing) Sözcüğün eskiden anlattığı nesnenin, kavramın ancak bir bölümünü anlatır duruma gelmesi demektir. Vendryes’e göre anlam daralması “genel anlamdan özel bir anlama geçiş”²² olarak özetlenebilir. Genellikle dilden dile aktarımlarda ortaya çıkmaktadır.

“*kabalak*” Türkçede “*1. Birinci Dünya savaşında Osmanlı ordusunda kullanılmış olan şapkaya benzeyen bir tür başlık 2. kabak yaprakları biçiminde etli ve tüylü yaprakları olan, kırlarda ve su kenarlarında yetişen bir bitki arpacık soğanı. 3. iki yıllık soğanın yeniden toprağa dikilmesiyle elde edilen yeşil soğan. 4. tohum veren erkek soğan. 5. çoğunlukla davarların yattığı yerlerde biten, yenilen bir çeşit mantar, 6. çobanların giydiği aba, kepenek, 7. çam ağacının soyulmuş kabuğu 8. büyük, iri, 9. toprak testi, 10. tepe, yüksek tepe, 11. palamut ağacının ya da karaçalının yemişi, 12. saçsız baş*” anlamları olan, çok anlamlı bir sözcüktür. Bulgarcada ise, “*kabalik: ilkbaharın ilk yeşilliği*” anlamında tek anlamlı bir sözcük halinde kullanılmaktadır.

Türkçedeki “*hasıl: olan, ortaya çıkan, görünen*” sözcüğü Bulgarcada “*ásal, asíl: ürün, mahsul, tarladan elde edilen şey*” anlamında hem anlam daralması hem de somut anlama geçiş durumunda karşımıza çıkmaktadır.

²² Joseph Vendryes, *Le Langage introduction linguistique à l'histoire*, Paris 1921, s. 235.

Türkçe sözlükte “*kadaş: aynı ailenin üyesi; komşu, arkadaşı, akraba*” anlamındayken Bulgarca “*káda: abla, yaşlı kız kardeş*” anlamında kullanılmaktadır.

2.1.3. Anlam İyileşmesi: (İng. melioration / amelioration) Bir sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam taşıyor hale gelmesine denir. Yaman “kötü anlamlı bir sözün zamanla iyi bir söz olması ya da korkulan ürkülen sözler yerine başka sözlerin geçmesidir”²³ diyerek anlam iyileşmesinin nedenlerine vurgu yaparken, Sav “sözcüğün eskisine göre daha iyi bir anlam taşıyor duruma gelmesine anlam iyileşmesi, anlam güzelleşmesi, anlam soylulaşması diyoruz”²⁴ diyerek bu konuya ad olan terimleri sıralar.

Türkçede “*harabat: harabeler, viraneler, 2. Meyhaneler*” anlamındayken Bulgarca “*harabát-in: soylu cömert, eli açık*” anlamı kazanmıştır.

Türkçede “*lakin: ama, fakat, ancak, şu kadar, var ki*” anlamlarında kullanılan bağlaç Bulgarca “*oh iyi*” ünlemine dönüşmüş böylece hem anlam iyileşmesi hem de dilbilgisel anlam değişmesi göstermiştir.

2.1.4. Anlam Kötüleşmesi: (İng. pejoration) Anlam iyileşmesinin tersidir. Bir sözcük eski anlamından daha kötü negatif bir duruma karşılık gelmektedir. Karaağaç “iyi anlamlı bir sözün zamanla kötü veya kötüye doğru giden bir anlam kazanması olayıdır”²⁵ açıklamasını yapar.

Türkçede “*sarsak: yaşlılık, hastalık gibi sebeplerle güçsüz kalarak vücudu titrer gibi sarsılan*.” gelirken Bulgarca anlam kötüleşmesine uğrayarak “*sarsák: kötü, kaba*” anlamı kazanmıştır.

Türkçede “*salavat: 1. namazlar. 2. Hz. Muhammed’e saygı bildirmek için okunan dua. 3. yağlı güreşte, yarışmalardan önce cazgırın okuduğu dua*.” anlamındadır ancak Bulgarca “*salavát: ölüm töreni, ölü içi dua; kargaşa*” anlamındadır ve aynı zamanda neden-sonuç ilişkisini de göstermektedir.

²³ Ertuğrul Yaman, *Doğru, Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı (Sözlü Anlatım)*, Savaş Yayınevi, Ankara 2007, s. 100.

²⁴ Bahattin Sav, “Anlam Değişimleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, 2003, s.163.

²⁵ Karaağaç, *Türkçenin Dilbilgisi*, s. 578.

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

Bulgarcada anlam kötüleşmesine uğramış kimi sözcükler alan dilin sahiplerinin sosyolojik bakış açıları hakkında da ipuçları vermektedir.

Türkçede “*hatun: 1. kadın, 2. bayan hanım, 3. eş, zevce, 4. yüksek makamdaki kadınlara ve hakan eşlerine verilen unvan*” anlamlarına gelen bu arkaik sözcük Bulgarcada eski Türkçedeki haliyle yaşamakta ve “*katún: çingenelerin yaşadığı çadır*” anlamında kullanılmaktadır.

Türkçede “*tarikât: aynı dinin içinde, tasavvufa dayanan ve bazı ilkelerle birbirinden ayrılan, Tanrı'ya ulaşma arzusuyla tutulan yollardan her biri*” anlamındayken Bulgarcaya anlam kötüleşmesiyle geçmiştir “*tarikât: kurnaz kimse, yalancı, sahtekâr.*”

2.3. Anlam Olayları:

2.3.1. Sözlük Birimlerde Anlam Olayları

Sözlük birim düzleminde gerçekleşen anlam olayları verinti sözcüklerde de yer bulmaktadır.

2.3.1.1. Benzetme: Anlatımı güçlendirmek, canlı kılmak için yararlanılan dil olaylarından, söz sanatlarından biri “benzetme”dir. Bu söz sanatlarının ilk aşamasıdır. Benzetmeler benzetme edatını da içerdiğinden Türkçeden Bulgarcaya geçen anlam değişimlerinde rastlanmamaktadır.

2.3.1.2. Aktarmalar: Birçok dilbilimcinin dillerin temel niteliklerinden saydığı aktarmalar, çok anlamlılığı doğuran etkenlerin başında gelmektedir. Aktarmalarda anlatılmak istenen kavram, onunla bir yönden ilişkisi, benzerliği, yakınlığı olan başka bir kavramla anlatılmaya çalışılır.²⁶

2.3.1.2.1. Deyim Aktarması: Sözcüğün dile getirdiği kavramla, onun gösterileniyle bir başka kavram arasında çoğu kez benzetme yoluyla bir ilişki kurarak sözcüğü o kavrama aktarma olayıdır.²⁷

2.3.1.2.1.1. İnsandan Doğaya Deyim Aktarması: İnsanlara ait özelliklerin doğadaki nesnelere adına ya da onlara ait özelliklere

²⁶ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 62.

²⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 183.

aktarılmasıdır. Türkçe sözlükte “*vücutun kasıktan tabana kadar olan bölümü*” anlamındaki “bacak” sözcüğü Bulgarca “*pantolon paçası*” anlamında da kullanılmaktadır.

2.3.1.2.1.2. Doğadan İnsana Deyim Aktarması: Doğadaki canlılara ya da nesnelere ait özelliklerin insana ya da insana ait özelliklere aktarılmasıdır. “*antika: 1. eski çağlardan kalma eser veya tarihî değeri olan eşya. 2. genele, olağana, geleneğe aykırı, acayip, tuhaf. 3. mendil, örtü, yatak çarşafı gibi bezlerin kenarlarına paralel ipliklerden bir bölümü çekilip dikey olanların ikisi, içi bir arada iplik ile sarılarak yapılan diş diş süs, sıçandışi, ajur. 4. Antik*” sözcüğü Bulgarca “*antika, antik: akıllı, zeki*” anlamında geçmiştir. Bu durum hem doğadan insana aktarma hem de Türkçedeki 2. anlamıyla bağlantılı anlam iyileşmesi olarak görülmektedir. Türkçedeki çeşitli anlamlarına karşı tek bir anlamda kullanıldığı için de anlam daralması olduğu görülmektedir.

“*salma: 1. salmak işi. 2. pirinçle pişirilen bir tür yemek. 3. köylerde halktan toplanacak para tutarını sağlamak için herkesçe biçilen pay. 4. bazı köylü giysilerinde kolun yanında sarkan kumaş parçası. 5. kuşların üretilmesine ayrılan oda. 6. başıboş gezen hayvan. 7. sürekli akan su. 8. Osmanlı Devleti’nde kol gezen kollu eri.*” şeklinde Türkçe sözlükte sekiz değişik anlamda kullanılan bu sözcük Bulgarca “*salmá: delişmen, ele avuca sığmaz, yaramaz, haylaz kimse*” anlamlarında hem doğadan insana aktarılmış hem de anlam kötüleşmesine ve “*çiftlik hayvanları için baraka, dam; kiler.*” anlamıyla anlam genişlemesine uğramıştır.

2.3.1.2.1.3. Doğadaki Nesnelere Arasında Deyim Aktarması: Doğadaki nesnelere arasında bitkiden hayvana veya hayvandan bitkiye yahut da başka nesnelere, nesnelere hayvan ya da bitkilere aktarmalar yapılabilir. Bulgarca bazen Türkçe Sözlükteki bir anlam terk edilerek başka bir şeyin ya da durumun adı yapılabilmektedir. Örneğin “*karnıyarık*” Türkçede bir çeşit kıymalı patlıcan yemeği iken Bulgarca “*karnıyarık: yumurta ve taze peynirle yapılan bir tatlı*” anlamında kullanılmaktadır.

2.3.1.2.1.4. Somutlayıcı Deyim Aktarması: Somut ya da soyut kavramların birbirlerinin alanlarından devşirdikleri anlamlar aracılığı ile anlatılmasıdır.

2.3.1.2.1.4.1. Soyut Anlamın Somutlaşması: Anlam değiştirmenin bir türüdür. Birincil anlamı soyut bir durumu karşılarken

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

daha sonra somut bir durumu karşılar hale gelmesidir. Diğer değişimlere göre örneği azdır. Örneğin “*değer*” sözcüğünün anlamı Türkçe sözlükte “*bir şeyin para ile ölçülebilen karşılığı, paha*”dır. Bulgarca ise sözcük “*diera: kaza ile ölüme yol açanın ödediği para, fidye, kan parası*”dır bu Türkçe sözlükteki 2. anlamda anlam daralması-soyut anlamın somutlaşmasıdır. “*hicran: 1. bir yerden veya bir kimseden ayrılma, ayrılık 2. ayrılığın sebep olduğu onulmaz acı*” anlamlarında soyut bir sözcükken Bulgarca daha somut anlamda “*icran: iz, kalıntı*” anlamına gelmektedir.

2.3.1.2.1.4.2. Somut Anlamın Soyutlaşması: Bütün dillerde olduğu gibi Türkçede de sık karşılaşılan bir değişim türüdür. Çünkü aslında öncelikle sözcüklerin somut anlamlar içerdikleri daha sonra soyut anlam kazandıkları varsayılır. Dilden dile aktarımlarda da bunun örnekleri görülebilmektedir.

“*işgal*” Türkçede “*1. bir yeri ele geçirme 2. bir yeri geçici olarak ele geçirme 3.meşgul etme, işle uğraştırma, işten alıkoyma 4.tutma 5. Oyalama*” anlamlarındayken Bulgarca “*işgál: kızgınlık, dargınlık, kin, öfke*” anlamlarına gelmektedir.

Türkçe “*yalım: 1.alev. 2. kılıç, bıçak gibi kesici araçların keskin yüzü*” Bulgarca “*yalım, yılım: güçlük, zorluk, çetinlik.*” olarak geçmiştir.

Türkçedeki “*bağdaş: sağ ayağı sol, sol ayağı sağ uyluğun altına alarak oturma biçimi*” Bulgarca “*badaştısvam, bıdıştısvım: yakın olmak, yaklaşmak, yakınlaşmak, arkadaş olmak*” anlamları kazanmıştır.

2.3.2.2. Ad Aktarması: (İng. metonymy) Anlatımı kolaylaştıran ve ona güç kazandıran aktarmalardan biridir. Ad aktarmalarında anlatılmak istenen kavram yerine, onunla ilişkili başka kavram ya da kavramlardan yararlanılarak yine güçlü ve canlı bir anlatım sağlanmaya yönelir.²⁸

2.3.2.2.1. Parça Bütün İlişkisi: Nesnenin bir parçası onun bütünü anlatmak üzere kullanılır.²⁹ Türkçe Sözlükte “*dış*” sözcüğünün 2. anlamı “*çark, testere, tarak gibi çentikli şeylerdeki çıkıntılarının her biri*” iken, Bulgarca “*dışlica: tırmık*” anlamında kullanılmaktadır. Yani bir bütünün parçası söylenirken, bütünü kast edilmektedir.

²⁸ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, s. 121.

²⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, s. 69.

2.3.2.2.2. Bütün Parça İlişkisi: Bir nesnenin bütününün onun bir parçası yerine kullanılmasıdır.

Türkçe Sözlükte “Cuma” sözcüğü “*haftanın perşembe ile cumartesi arasındaki günü*” iken Bulgarcada “*cumá: pazar, alışveriş*” anlamına gelmektedir. “cuma günü yapılan alışveriş” anlamından hareketle bu anlamı kazandığı anlaşılmaktadır.

2.3.2.2.3. Neden-Sonuç İlişkisi: Bir adın yeni bir anlam kazanırken neden-sonuç ilişkisine dayanarak nedenin söylenip sonucun anlaşılması ya da sonucun söylenip nedenin anlaşılmasıyla oluşan aktarma türüdür. Türkçe sözlükte “*usûl*” sözcüğünün karşılığı 1.anlamında “*bir amaca erişmek için izlenen düzenli yol, yöntem, tarz*” olarak verilmiştir. Bulgarcada ise “*usûl: bir şey yapmanın kolaylığı*” anlamında kullanılmaktadır ve bu da neden-sonuç ilişkisine dayalı bir anlam iyileşmesidir.

Türkçede “*terk: 1. bırakma, ayrılma 2. vazgeçme 3. bırakma, ihmal etme 4. Boşama*” anlamlarına gelirken, Bulgarcada “*terk: inatçı, huysuz*” anlamı kazanmaktadır.

Türkçede “*muzır: ziyan veren, zararlı, zarara sokan*” anlamındayken, Bulgarcada “*mazır: yemek konusunda seçici olan*” anlamındadır.

2.3.2.2.4. Argolaşma-Argodan gelme: (İng. argot, slang) Argo tanımı birçok değişik biçimde yapılmaktadır. Vardar’a göre “Bir toplumdaki genel geçer dilden ayrı, ama ondan türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan eğretilmelerin büyük yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil”dir. Türkçeden Bulgarcaya geçen sözcükler için Argolaşma tanımına uyan bir sözcük tespit edilmiştir “*ayak: 1. bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü*” Bu Türkçe Sözlükte sözcüğün temel anlamıdır. Bulgarca Sözlükte ise “*ayák: ayak işi, ayak oyunu*” anlamlarında kullanılmaktadır ki bu argo bir anlamdır. Türkçedeki argo anlamının doğrudan alınmış olduğu da düşünülebilir.

2.3.2.2.5. Terimleşme: (İng. Term) Türkçe Sözlükte “Bir bilim, sanat, meslek dalıyla veya bir konuyla ilgili özel ve belirli bir kavramı

TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ ÜZERİNE BİR DENEME

karşılıyan sözcük, istilâh³⁰ olarak açıklanan terim anlamı aslında bir sözcüğün dar anlama geçişi de sayılabilir. Sözcüğü “yengeç: eklem bacaklılardan, birinci ayak çifti iki kısaç olarak gelişmiş, eti için avlanan, suda yaşayan, bir böcek” Bulgarca “engéç, yengéç: conta, somunun altına yerleştirilen halka, pul” anlamı kazanmakta böylece hem doğadan doğaya aktarma hem de terim anlamı kazanmaktadır. Dilden dile aktarımlarda anlam daralması dolayısıyla terimleşme en sık rastlanan türlerden biridir.

Türkçedeki “arz: sunma, anlatma, bildirme” sözcüğü Bulgarca “arz: sunulmuş teklif, dilekçe” şeklinde anlam daralmasına uğramış ve terimleşmiştir. Türkçe yön adları “doğu, batı” ve “cenup” Bulgarca “doğudan esen rüzgâr, batıdan esen rüzgâr” ve “güney rüzgârı” anlamları kazanarak terimleşmişlerdir.

2.3.2.2.6. Sözcük Türü Değiştirme: (İng. part of speech) Yapıları, görevleri ve nitelikleri bakımından, sözcüklerin, cümle içindeki işleyişlerine göre ayrıldıkları her bir bölümü sözcük türü olarak adlandırılır.³¹ Sözcük türü değişimi dilden dile aktarımlarda da görülmektedir. Türkçedeki “encam: nihayet, son” adı Bulgarca “*éncami: bununla birlikte, ayrıca, nitelik*” anlamında bağlaç olarak geçmiştir.

2.3.2.2.7. Halk Ağzına Geçiş-Halk Ağzından Geçiş: Halk ağzı bir dilin ses, biçim ve anlam bakımından ölçünlü dil dışına çıkan, yazı diline oranla bazı değişiklikler gösteren ve halk tarafından konuşulan biçimidir.³² Bizim çalışmamız dilden dile olduğu için ses ve biçim değişimleri üzerinde durulmamıştır. Ancak Bulgarca Türkçeden alınan bazı sözcüklerin standart Türkçe sözlükteki anlamlarıyla uyumsuz olduğu halde bazı ağızlarda kullanılan anlamlarıyla örtüştüğü görülmektedir. Örneğin “azılı” sözcüğü Türkçe Sözlükte “1. gözü bir şeyden yılmayan 2. mec. çok şiddetli, korkunç” anlamlarındadır. Bulgarca ise “azil, yazıl: azılı, erkek yaban domuzu”dur. Bu anlam Derleme Sözlüğü’ndeki “kart erkek yaban domuzu” anlamıyla örtüşmektedir.(D.S., 1. C., s. 439) Sözcüğün bu anlamıyla kullanıldığı bölgeler ise: “Yassıviran-Senirkent-Isp., Kuşbaba-Bucak-Brd, Yeşilyuva-Acıpayam-Dz., İst, İğneciler-Mudurnbu-Bo., Varay-Ama.-, Taşova-To-, Çoğulhan-Afşin-Mr., Hisarcık-

³⁰ *Tarama Sözlüğü*, TDK Yay., Ankara 2011, s. 2330.

³¹ Korkmaz, a.g.e., s. 145.

³² Günay Karaağaç, *Türkçenin Dilbilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012, s. 657.

Yayladağı, Reyhanlı ve Amik Ovası-Hat., Çukurbağ-Ermenek-Kn., İlçe ve Köyleri-Ada, Silifke-İç., Milas, Yerkesik, Eldirek-Fethiye-Mğ.” olarak verilmiştir.

Türkçede pek çok anlamı olan “kös” sözcüğünün Derleme Sözlüğü’ndeki VII. anlamı ile Bulgarcadaki anlamı örtüşmektedir. (D.S., 8. C., s. 2970) *damaya benzeyen bir oyun (Ereğli-Zon., Büyükkabaca-Senirkent-Isp., Kurşunlu-Çkr)*. Bulgarcada “kös: On iki taşla oynanan bir satranç”.

Sonuç

Diller arası sözcük alışverişleri başlı başına bir maceradır. Sözcükler ait oldukları dillerde yaşamaya devam ettikleri sürece anlam olaylarına maruz kalmaktadırlar. Peki ya verilen dilde? Orada da yaşadıkları sürece değişime açıktırlar.

Balkan dillerinde dolayısıyla Bulgarcada Türkçe sözcüklerin varlığı ve devamlılığı söz konusudur. Alıntılanan dildeki yani Bulgarcadaki değişim ve dönüşümleri bunu ispatlamaktadır.

Verilen sözcükler Türkçede yaşadıkları için kendi anlam olayları ile var olmaya genişlemeye, daralmaya vb. maruz kalmaktadırlar. Bu dilin doğası icabıdır. Bulgarcada yaşamakta olan sözcüklerimiz ise bazı anlamları ile yaşamakta bu anlam her zaman temel anlamında olmamakta bazen ikinci üçüncü vb. anlamı ile yaşamakta ve meydana gelen anlam olayları bu anlamlardan biri veya birileri üzerinden sürmektedir.

Türkçeden Bulgarcaya geçmiş sözcüklerdeki anlam değişikliklerine bakacak olursak en fazla anlam daralmasına rastlamaktayız (39 sözcük). Bu da dilbilim mantığı ile örtüşen bir sonuç olarak görülmektedir. İkinci sırada anlam kötüleşmesi (37 sözcük), ardından anlam iyileşmesi (26 sözcük), terimleşme (19 sözcük), anlam genişlemesi (17 sözcük), yakın anlama geçiş (16 sözcük) olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışmanın en önemli tespiti ise Türkçe sözlükteki anlamıyla anlam ortaklığı kurulamayan kimi durumlarda Derleme Sözlüğü’ndeki bir takım karşılıklarıyla anlam ortaklıkları ya da yakınlıkları kurulabilmesidir

**TÜRKÇEDEN BULGARCAYA GEÇEN SÖZCÜKLERDEKİ ANLAM DEĞİŞMELERİ
ÜZERİNE BİR DENEME**

(15 sözcük). Bu konuda elde edilen veriler Türkiye'deki bazı bölgeleri işaret etmekte, bazılarında ise hiç uzanmamaktadır. O zaman Türkiye'den Bulgaristan'a göçen sözcüklerin bölgesel anlam eşdeğerlikleri üzerinde yapılacak derinlemesine çalışmalar önemli olacak gibi görünmektedir.

KISALTMALAR:

Ada.: Adana	Af.: Afyon Karahisar
Ama.: Amasya	Ant.: Antalya
Ar.: Artvin	Ay.: Aydın
Bil.: Bilecik	Brd.: Burdur
Bt.: Bitlis	Çkl.: Çanakkale
Çkr.: Çankırı	Çr.: Çorum
D.S.: Derleme Sözlüğü	Dz.: Denizli
Es.: Eskişehir	Ezc.: Erzincan
Ezm.: Erzurum	Gaz.: Gaziantep
Gm.: Gümüşhane	Gr.: Giresun
Isp: Isparta	İç.: İçel
İst.: İstanbul	Ky.: Kayseri
Kırk.: Kırklareli	Kn.: Konya
Ks.: Kastamonu	Ml.: Malatya
Mr.: Maraş	Muğ.: Muğla
Ng.: Niğde	Or.: Ordu
Riz.: Rize	Sm.: Samsun
Sv.: Sivas	Tr.: Trabzon
Vn.: Van	Yz.: Yozgat
Zn.: Zonguldak	

KAYNAKÇA

AKSAN, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*, Engin Yayınevi, Ankara 2009.

_____, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, TDK Yay., Ankara 2009.

Derleme Sözlüğü, TDK Yay., 12 cilt, Ankara 1963.

DOĞRU, Fatih, *Kâmûs-ı Türki'den Türkçe Sözlük'e Anlam Değişmeleri-Eylemler*, Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2012.

EROL, Arslan Hülya, *Eski Türkçeden Eski Anadolu Türkçesine Anlam Değişmeleri*, TDK Yay., Ankara 2005.

İNCE, E., *Le Langage Témoin ou Victime de son Temps Trankofoni 8*, Ankara 1996.

KARAAĞAÇ, Günay, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, TDK Yayınları, Ankara 2008.

_____, *Türkçenin Dilbilgisi*, Akçağ Yay., Ankara 2012.

KORKMAZ, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, (4.Baskı), TDK Yay., Ankara 2010.

SAV, Bahattin, “Anlam Değişmeleri Üzerine Art Zamanlı Bir İnceleme”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.23, S.1, 2003, s.147-166.

TOKLU, Osman Toklu, *Dilbilime Giriş*, Akçağ Yay., Ankara 2007.

VARDAR, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Multilingual Yay., İstanbul 2002.

VENDRYES, Joseph, *Le Langage introduction linguistique à l'histoire*, Paris 1921(rédition Albin Michel 1968).

YAMAN, Ertuğrul, *Doğru, Güzel ve Etkili Konuşma Sanatı (Sözlü Anlatım)*, Savaş Yayınevi, Ankara 2007.